

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาประวัติศาสตร์นั้นเป็นการศึกษาวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ในอดีต เพื่อนำข้อเท็จจริงมาเป็นแนวทางการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสังคมในปัจจุบันให้ก้าวหน้าต่อไป และองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากประวัติศาสตร์ ยังเป็นการสะท้อนพัฒนาการ และความภาคภูมิใจของสังคมนั้น ๆ ด้วย

การศึกษาประวัติศาสตร์แรงงานไทยเป็นการศึกษาทางวิชาการที่น่าสนใจสาขาหนึ่ง เพราะงานการศึกษาประวัติศาสตร์เท่าที่ปรากฏ ผู้ศึกษาวิจัยมักมุ่งเน้นการศึกษาวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ แต่กรณีของงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์แรงงาน ยังมีการศึกษาค้นคว้าทางด้านนี้น้อย โดยเฉพาะการศึกษาวิวัฒนาการของแรงงานไทยที่มีจุดเริ่มต้นจากการเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่และทาส ซึ่งเป็นฐานกำลังพลที่สำคัญในทุกยุทธศาสตร์ของการพัฒนาประเทศในอดีต ที่พัฒนามาสู่ระบบค่าจ้างของสังคมไทย

จากการวิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในเรื่องของแรงงานไพร่และทาสในสังคมไทยโบราณ (อัญชลี สุสายัณห์, 2545) ไพร่ เป็นคำที่ใช้เรียกประชาชนในสังคมไทยมาช้านาน สังคมไทยมีระบบไพร่เป็นรากฐานสำคัญที่ใช้ควบคุมและจัดสรรประโยชน์จากกำลังคน ระบบนี้เป็นทั้งระบบบริหารราชการแผ่นดินระบบจัดเก็บภาษีอากรและเป็นระบบที่ใช้กำหนดสถานะของคนในสังคมด้วย ระบบไพร่เกิดขึ้นในสังคมไทยเมื่อไรนั้นยังคงเป็นข้อถกเถียงที่มีอาจสรุปให้แน่ชัด หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดพบในจารึกสุโขทัยหลักที่ 38 ราว พ.ศ. 1916 (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, ศูนย์สุโขทัยศึกษา, 2520) ระบบไพร่มีพัฒนาการที่ยาวนานในสังคมไทยมาหลายศตวรรษ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีประกาศพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ก็ถือกันว่าเป็นการเลิกระบบไพร่โดยปริยายเพราะมีกองทัพประจำการเข้ามาทำหน้าที่ควบคุมกำลังคนแทน

ตลอดระยะเวลายาวนานกว่า 500 ปี ระบบไพร่ทำหน้าที่สำคัญให้สังคมไทยคือควบคุม และจัดสรรประโยชน์จากกำลังคน ด้วยเหตุผลที่ว่าสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม และเชื่อกันว่าที่ดินว่างเปล่ามีอยู่มากมายรอการจับจองของผู้คน สิ่งมีค่า และเป็นที่ต้องการมากที่สุดจึงอยู่ที่กำลังคนเนื่องจากหาได้ยาก ดังนั้นการควบคุมและจัดสรรประโยชน์จากกำลังคนอย่างมี

ประสิทธิภาพจึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่เสถียรภาพทางการเมืองและทางเศรษฐกิจของอาณาจักรนั้น ๆ

ระบบไพร่ในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ แบ่งคนในสังคมออกเป็น 2 ชั้น คือ ชั้นปกครอง และชนชั้นใต้ปกครอง ชนชั้นปกครองหรือผู้ควบคุมกำลังคน เรียกว่า มูลนาย ประกอบด้วยคนหลายกลุ่มนับตั้งแต่ พระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง และข้าราชการที่มีอำนาจ และความสำคัญลดหลั่นกันลงมา โดยมีทำเนียบศักดินาเป็นเครื่องบ่งบอก หมายความว่า ในกลุ่มมูลนายก็มีลำดับชั้นที่ไม่เท่าเทียมกันอยู่ โดยที่มูลนายคนหนึ่งต้องขึ้นสังกัดต่อมูลนายที่อยู่สูงกว่าตนเป็นชั้น ๆ ขึ้นไปเช่นกัน มูลนายที่อยู่สูงสุดเหนือคนอื่นทั้งหมด คือ พระมหากษัตริย์ ในขณะที่มูลนายที่มีศักดินา 400 ไร่ขึ้นไปจะเป็นชนชั้นนำที่มีอำนาจ และบทบาทสำคัญในสังคมไทย และยังเป็นกลุ่มที่ได้รับอภิสิทธิ์บางอย่างที่ครอบคลุมไปถึงบุตรและภรรยาด้วย ส่วนผู้ที่มีศักดินาต่ำกว่า 400 ไร่ลงมาเป็นมูลนายระดับรองเพราะได้รับอภิสิทธิ์เฉพาะตนเท่านั้น ศักดินาสูงสุดของไพร่ที่ระบุไว้ในกฎหมายตราสามดวงคือ 25 ไร่

ชนชั้นที่ถูกปกครอง คือ กำลังคนที่ขึ้นสังกัดต่อมูลนาย ได้แก่ ไพร่ ทาส กฎหมายตราสามดวง กำหนดให้ไพร่ถือศักดินาระหว่าง 10 ถึง 25 ไร่ ส่วนทาสถือศักดินา 5 ไร่ แต่ทั้งสองสถานะนี้มีโอกาสเลื่อนขึ้นหรือลงสลับได้ตลอดเวลา ถ้าไพร่ชายตัวก็จะกลายเป็นทาส และถ้าทาสไถ่ตัวเป็นไทแล้วอาจกลับไปเป็นไพร่ได้ ประกอบกับคำว่าไพร่เป็นคำที่ใช้เรียกขานคนทั่วไปในอดีต นัยยะเดียวกันกับที่ปัจจุบันใช้คำว่า ประชาชน หรือ สามัญชน (*อักขรภิธานศัพท์ของหมอบรัดเลย์*, 2514, น. 18) ดังนั้น น่าจะรวมทั้งสองกลุ่มไว้ด้วยกันโดยเรียกรวม ๆ กันไป คนทั้งสองกลุ่มต่างต้องขึ้นสังกัดกับมูลนายซึ่งในกรณีของ ทาส จะเรียกว่า นายเงิน และมีพันธะต้องทำงานรับใช้ สำหรับไพร่มีหน้าที่ที่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานต่อมูลนายที่ตัวเองสังกัดตามการสักระเลก เพราะไพร่ทุกคนต้องมีมูลนายสังกัดตามกฎหมาย พันธะดังกล่าวนี้หากเป็นการทำให้ทางราชการก็จะเรียกว่า การเกณฑ์ราชการ หากเป็นการทำให้แก่นายตามทีนายเรียกร้องเป็นการส่วนตัวในที่นี้จะเรียกว่า การเกณฑ์นอกราชการ ไม่ว่าจะเป็นการเกณฑ์แบบใดก็ตาม พันธะดังกล่าวถือเป็นหน้าที่หลักอย่างหนึ่งของระบบไพร่

มูลนายมีหน้าที่ควบคุม และเกณฑ์ราชการจากคนขึ้นสังกัด หมายรับสั่ง ประกาศ หรือการออกคำสั่งราชการต่าง ๆ ภายใต้พระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ตลอดจนคำสั่งระดับรองลงมาที่ออกในนามพระราชวงศ์ หรือขุนนางผู้ใหญ่ที่มีส่วนรับผิดชอบในการบังคับบัญชากันลงมาเป็นลำดับชั้น การเกณฑ์ราชการมีทั้งเกณฑ์ในรูปแรงงาน และเกณฑ์เป็นส่วยสิ่งของ หรือเงินตรา ถ้าพิจารณาให้ดีแล้วจะพบว่าเกณฑ์ส่วยก็เหมือนกับเกณฑ์แรงงานนั่นเองเพราะผู้ถูก

เกณฑ์ย่อมต้องลงแรงแสวงหา หรือผลิตสิ่งที่ถูกเรียกเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อส่งให้ทางราชการถึงแม้จะไม่ได้เกณฑ์แรงงานโดยตรงแต่คนที่ถูกเกณฑ์ยังคงต้องใช้แรงงานอย่างเดิม ส่วย จึงถือเป็นผลผลิตสำคัญของการเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่เช่นกัน จากข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์เบื้องต้นจะเห็นได้ว่าระบบไพร่ และทาส คือ จุดเริ่มต้นที่วิวัฒนาการมาเป็นระบบค่าจ้างของประเทศไทยที่จะต้องศึกษารายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต่อไป

ในสถานการณ์ปัจจุบัน ค่าจ้างคือปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพของแรงงานในทุกสาขาอาชีพเพราะค่าจ้างหรือผลตอบแทนที่ได้รับจากการทำงาน ถือได้ว่าเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของผู้ใช้แรงงานและเป็นแหล่งอำนาจซื้อของบุคคลในระบบเศรษฐกิจ ค่าจ้างจึงมีความสำคัญทั้งต่อลูกจ้าง นายจ้าง ภาครัฐบาล และสังคมโดยรวม โดยเฉพาะในสังคมอุตสาหกรรมไม่ว่าจะเป็นการวางแผนการผลิต และจำหน่ายในส่วนเอกชน หรือการพิจารณากำหนดแนวนโยบายต่าง ๆ ในส่วนภาครัฐก็ต้องนำเอาค่าจ้างเข้าเป็นตัวแปรสำคัญตัวหนึ่งในการพิจารณา (อัญชลี ค้อคงคา, 2551, น. 41)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาค้นคว้าข้อเท็จจริงในเรื่องของวิวัฒนาการของระบบแรงงาน และระบบค่าจ้างในประวัติศาสตร์แรงงานไทยเพื่อที่งานวิจัยชิ้นนี้จะได้เป็นส่วนหนึ่งของฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์แรงงานเพื่อที่จะได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาถึงความสำคัญของความเป็นมาของระบบแรงงานและค่าจ้างในสังคมไทย

วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของระบบไพร่และทาสในสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงจากระบบไพร่ และทาสสู่ระบบแรงงานรับจ้าง
3. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงจากระบบการเกณฑ์แรงงานสู่ระบบค่าจ้าง

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

เป็นการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์แรงงานด้านการวิจัยเชิงคุณภาพในการวิเคราะห์หาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ด้านแรงงานในประเด็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยช่วงเวลาคาบเกี่ยวในสมัยยุคปฏิรูปประเทศรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ช่วงเวลา

พุทธศักราช 2398-2453 โดยกำหนดหลักเกณฑ์ของขอบเขตการศึกษาจากกรณีการเลิกทาส และไพร่ ทำให้กลุ่มทางสังคมเหล่านี้เปลี่ยนตัวเองเข้าสู่ระบบแรงงานจากเดิมที่รัฐเป็นผู้กำหนดการเกณฑ์แรงงานในการพัฒนาประเทศเข้าสู่ระบบการจ่ายค่าจ้างแรงงานเป็นค่าตอบแทนด้วยเงินหรือสิ่งของ ซึ่งข้อเท็จจริงของประวัติศาสตร์ตรงนี้เป็นประเด็นที่น่าศึกษา และเรียบเรียงข้อมูลให้เป็นเรื่องของแรงงานที่จะได้เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจต่อไป

คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

ระบบการเกณฑ์แรงงาน หมายถึง การเกณฑ์ไพร่พลที่เป็นส่วนหนึ่งของการเกณฑ์ราชการโดยการเกณฑ์แรงงานนั้นเป็นการเกณฑ์มาทำการรบ ทำงานโยธา และการทำงานที่ใช้แรงงานเป็นกำลังหลัก การเกณฑ์แรงงานเป็นหัวใจสำคัญของการเกณฑ์ราชการในระบบไพร่

ระบบค่าจ้าง หมายถึง ระบบการทำงานที่มีการแลกเปลี่ยนกำลังแรงงานของไพร่และทาสโดยไพร่และทาสได้รับสิ่งตอบแทนจากการใช้กำลังแรงงานแลกเปลี่ยน โดยสิ่งที่ไพร่และทาสได้รับแลกเปลี่ยนไม่จำเป็นต้องปรากฏเป็นเงินตราเท่านั้นอาจเป็นเครื่องอุปโภคบริโภค สิ่งของมีค่าตามสมัยนิยมในเวลานั้นแต่มิได้หมายรวมถึงการแลกเปลี่ยนกำลังแรงงานกับการคุ้มครองความปลอดภัย สิทธิและหน้าที่พิเศษที่มีจากมูลนาย

วิธีการเกณฑ์ราชการ หมายถึง การเกณฑ์กำลังไพร่พลที่ขึ้นสังกัดต่อมูลนายตามหมายรับสั่ง ประกาศหรือการออกคำสั่งราชการต่าง ๆ ภายใต้พระบรมภาณุของพระมหากษัตริย์ตลอดจนคำสั่งระดับรองลงมาที่ออกในนามพระราชวงศ์ หรือขุนนางผู้ใหญ่ที่มีส่วนรับผิดชอบในการบังคับบัญชากันลงมาเป็นลำดับชั้น การเกณฑ์ราชการมีทั้งเกณฑ์ในรูปแรงงาน และเกณฑ์เป็นส่วยสิ่งของ หรือเงินตรา

การสักหมายหมู่ หรือ การสักเลก หมายถึง การขึ้นทะเบียนครั้งสุดท้ายก่อนที่จะถูกเกณฑ์ราชการโดยมูลนายจะเป็นผู้ขึ้นทะเบียนทางว่าวของไพร่ และทาสในสังกัดต่อกรมพระสุรัสวดีหรือต่อเจ้าพนักงานสัสดีในหัวเมืองเพื่อจัดการตรวจสอบและชำระทะเบียนเลกที่ทางราชการมีอยู่กับทางว่าวของมูลนายให้ตรงกันก่อนที่จะสัก

เอกสารชั้นต้น หมายถึง เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เป็นเอกสารฉบับปฐมภูมิหรือฉบับดั้งเดิมที่ผู้วิจัยได้ใช้เป็นเอกสารสำหรับการค้นคว้า โดยเอกสารชั้นต้นส่วนใหญ่ เป็นเอกสารโบราณที่จัดเก็บไว้ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติและยังมิได้มีการตีพิมพ์

เอกสารชั้นรอง หมายถึง เอกสารหรือข้อมูลทางประวัติศาสตร์ชั้นทุติยภูมิที่ได้มี
ผู้ศึกษาวิจัยจัดทำขึ้น โดยค้นคว้าผ่านเอกสารชั้นต้น ปรากฏในรูปแบบงานเขียนประเภทต่าง ๆ
เช่น หนังสือประวัติศาสตร์ บทความ งานวิจัยทางประวัติศาสตร์ วิทยานิพนธ์ เป็นต้น